

УДК 796:01

*Надія Ашиток, доктор філософських наук,
професор кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

МОВНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розкрито поняття мовної особистості та мовної соціалізації в інформаційному суспільстві, аналізуються особливості формування мовної особистості дитини з порушеннями психофізичного розвитку.

Ключові слова: мовна особистість, мовна соціалізація, умови соціалізації, діти з порушеннями психофізичного розвитку.

Літ. 11.

*Надежда Ашиток, доктор философских наук,
профессор кафедры социальной педагогики и коррекционного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

ЯЗЫКОВАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЕННОСТЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье раскрыты понятия языковой личности и языковой социализации в информационном обществе, анализируются особенности формирования языковой личности ребенка с особенностями психофизического развития.

Ключевые слова: языковая личность, языковая социализация, условия социализации, дети с особенностями психофизического развития.

*Nadia Ashytok, Ph.D. Prof. of
Social Pedagogic and Correctional Education Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko*

LINGUISTIC SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN THE CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY

The concept of linguistic personality and linguistic socialization in the information society disclosed in the article. The features of forming of linguistic personality of children with special needs are analyzed.

Keywords: linguistic personality, linguistic socialization, socialization conditions, children with special needs.

Постановка проблеми. В епоху становлення інформаційного суспільства мовна соціалізація, щоб відповідати викликам сучасності, повинна забезпечувати високу комунікативну функціональність людини в умовах, коли ідеї, знання і технології змінюються набагато швидше, ніж покоління людей, та пошук раціональних схем співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих комунікативних технологій та людською здатністю їх творчо засвоїти; забезпечувати оптимальний баланс між локальним та глобальним з тим, щоб людина, формуючись як представник етноспільноти, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатна жити і діяти в ньому; сформувати на суспільному та індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності; сприяти виробленню у людині здатності до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення

комунікативних стосунків у глобалізованому інформаційному суспільстві. У цьому контексті мовна соціалізація людини набуває неабиякого значення, адже під час цього процесу відбувається не лише формування мовних навичок, а й світоглядних позицій та орієнтирів на етнонаціональній основі, засвоюються та осмислюються наукові і культурні надбання минулого та сучасного, що відбиті передусім мовними засобами, без чого гідне включення особистості до інформаційного суспільства не було б повноцінним. Поступове осмислення становлення інформаційного суспільства як складного, багатогранного процесу (неоднозначного за своїми наслідками) дедалі глибше виявляє роль соціально-гуманітарних чинників, а тому сьогодні актуалізується гуманістичний вимір інформатизації. Дійсно, яким чином відбуватиметься інтеграція осіб з особливостями психофізичного розвитку до суспільства у наш час? Як зміниться їхнє

становище? На сьогодні світова спільнота переходить до нової парадигми – “єдине суспільство, яке включає людей з різноманітними проблемами”. Згідно зі статутом Організації Об'єднаних Націй, Всесвітньої декларації про права людини діти-інваліди мають рівні права і можливості з іншими людьми. Конвенція ООН про права дитини як документ міжнародного рівня спонукає кожну державу до приведення національного законодавства у відповідність з цією “всесвітньою конституцією прав дитини”. На шляху розбудови незалежної демократичної держави Україна теж не залишилась осторонь цих проблем. Про це наголошується в Конституції України, законах України “Про освіту”, “Про основи соціальної захищеності інвалідів України”, “Про охорону дитинства”. Окремі державно-правові акти спрямовані на створення соціально-економічних умов для інтеграції у суспільство дітей з особливостями розвитку, зокрема Державна національна програма “Освіта” (Україна 21 століття), Державна програма “Діти України” тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даному дослідженні поняття “соціалізація особистості” трактується з точки зору дієвого володіння мовою як механізмом включення людини у систему суспільних відносин та через розуміння поліфункціональності мови, за допомогою якої інтеріоризуються знання, формується свідомість людини, забезпечується загальний інтелектуальний розвиток, що сприяє становленню людини як особистості. Мовна соціалізація при таких трактуваннях передбачає набуття як мовної, так і комунікативної компетенції, є водночас складовою частиною і знаряддям соціалізації особистості, на ній базується психічний розвиток людини, засвоєння норм поведінки, адже процес пізнання і соціальна діяльність не можливі без мови, а одночасне засвоєння мови, оволодіння нею, нормами визначається соціальним середовищем [1].

У зв'язку з трактуванням мови як засобу соціалізації людини необхідно звернутися до вчення про мовну особистість, яке отримало останнім часом популярність серед дослідників. Сам термін “мовна особистість”, який був упроваджений Ю. Карауловим [4], сприймається у наш час як те, що не потребує додаткових пояснень, проте, хотілося б приділити йому увагу в зв'язку з розглядом питання соціалізації особистості. Як зазначав В. Тимофеев, під мовною соціалізацією розуміється процес розвитку індивіда у системі соціально-мовних відносин, яка опосередковується шляхом їх засвоєння, тобто є процесом становлення мовної

особистості [9]. На думку В. Маслової, “основним засобом перетворення індивіда в мовну особистість, виступає його соціалізація” [6, 6]. Уточнимо, що в даному випадку йдеться про мовну сторону цілісного процесу соціалізації індивіда, спрямованого на включення його у соціум за допомогою набуття навичок мовної комунікації. В процесі навчання рідній мові, вважає Є. Божович, “відбуваються (принаймні повинні відбуватися) два процеси: 1) освоєння і перетворення мовного досвіду дитини під впливом засвоєних знань про мову; 2) наповнення і конкретизація знань про мову матеріалом мовного досвіду” [1, 38]. Ці процеси значною мірою властиві ще для періоду дошкільного дитинства, проте вони продовжуються і в подальші роки. Зазначені процеси відбуваються спонтанно і без належної уваги з боку школи. Це в першу чергу пов'язано з тим, що “в мовному досвіді фіксуються насамперед семантичні відносини мови. У шкільній програмі представлений переважно формально-граматичний аспект мови і в дуже незначній – семантичний” [1, там само]. Проте засвоєння цих двох аспектів мови ліпше сприяло б успішній соціалізації людини у суспільство, що набуває ознак інформаційного.

Метою статті є дослідження мовної соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Термін “інформаційне суспільство” почав упроваджуватися в науковий обіг на початку 1960-х років і пов'язується з іменами японських вчених Ю. Хаяші та Й. Масуди. Окрім Ю. Хаяші та Й. Масуди основні засади теорії інформаційного суспільства були закладені такими науковцями, як Д. Белл, Т. Стоуньєр, А. Турен, У. Дайзард, Е. Тоффлер. Серед українських вчених це явище вивчають В. Гавловський, А. Чухно, В. Цимбалюк, А. Гальчинський, А. Колодюк та ін. Інформаційне суспільство – це історична фаза можливого еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному просторі. Головними продуктами виробництва інформаційного суспільства мають стати інформація і знання. Характерними рисами інформаційного суспільства є збільшення ролі інформації і знань у житті суспільства; зростання кількості людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг, зростання їх частки у валовому внутрішньому продукті; зростання інформатизації та ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну

взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг [3].

Дійсно, у наш час інформація поступово перетворюється в масовий продукт, перестає бути безкоштовним товаром, виникає інформаційний ринок, де інформація продається і купується, а операції з нею приносять прибутки і збитки. На цьому ринку людина не обов'язково має бути фізично досконалою (може бути й інвалідом), проте повинна мати відповідний рівень інтелектуального і комунікативного розвитку, що актуалізує мовну соціалізацію людини. У минулому зазначений різновид соціалізації був не менш важливим. Проте, слід відзначити, що на кожному наступному етапі еволюції людства ця соціалізація набувала все більшої актуальності у зв'язку з накопиченням знань і характером їх зберігання та використання. В історії людства розрізняють три інформаційні революції. У стародавні часи людська пам'ять була єдиним засобом збереження та передачі суспільного досвіду, інформації про події та людей. На цьому етапі мовна соціалізація людини передбачала засвоєння дитиною лише усної форми мовлення. **Перша інформаційна революція** пов'язана з появою писемності, що уможливила передачу інформації, знань від покоління до покоління через її фіксацію в знаках та зруйнувала монополію вузького кола людей на знання. Молоде покоління повинно було освоювати дві форми мовлення – усну і писемну. На цьому та наступних етапах все більша кількість осіб засвоювала ці форми, що супроводжувалося збільшенням комунікативних допоміжних засобів. **Друга інформаційна революція** була викликана винаходом та поширенням книгодрукування в XV ст. і розширила доступ до інформації широким верствам населення завдяки тиражуванню знань, а **третя інформаційна революція** (кінець XIX – початок XX ст.) була пов'язана з винаходом телеграфу, телефону, радіо, телебачення, що дозволяло оперативну, у великих обсягах передавати і накопичувати інформацію, передавати звукові та візуальні образи на великі віддалі. **Четверта інформаційна революція** (70-ті роки XX ст.) зумовлена винаходом мікропроцесорної технології і персонального комп'ютера. Вона характеризується переходом від механічних, електричних засобів перетворення інформації до електронних та створення програмного забезпечення цього процесу. “Вінцем” цієї революції є поява всесвітньої мережі Інтернет, що уможливило інформаційний обмін у глобальних масштабах [10]. Поступово – від етапу до етапу – фізична досконалість людини

відіграє все меншого значення, що створює передумови для створення конкурентоспроможності на ринку праці інвалідів, принаймні тих з них, хто здатний нарівні з повносправними особами успішно пройти мовну соціалізацію.

Мовна соціалізація інвалідів, як і всіх дітей, передбачає набуття ними мовних навичок, що відбувається для повносправних дітей зазвичай у період дошкільного дитинства – у сім'ї. Для дітей з порушеннями психофізичного розвитку є певна своєрідність оволодіння цими навичками. У спеціальних школах дисципліна “Рідна мова” належить до провідних, оскільки її вивчення забезпечує формування в учнів з розладами психофізичного розвитку ряду важливих загальнонавчальних умінь і навичок, таких як читання, письмо, мовлення. Рівень їх опанування зумовлює успішність вивчення всіх інших навчальних предметів. Водночас мова є й корекційно-розвивальним і виховним засобом, оскільки у процесі її вивчення у дітей розвиваються і коригуються розумові процеси, пізнавальна та мовленнєва діяльність, формується особистість, адже ще й досі багато дітей не відвідують дошкільних закладів, а до школи переважно перебувають у сім'ях, у яких їхній психічний розвиток відбувався уповільнено й обмежено. Основна причина відставання у мовленнєвому розвитку полягає в тому, що мовлення цієї категорії дітей не стає для них опорою або акомпанементом виконуваної дії (за Л. Виготським). Унаслідок ураження, наприклад, зорового аналізатора у дітей на період вступу до школи відсутні різноманітні зв'язки між словами і позначеними ними предметами через недостатність отриманих у дошкільний період тактильно-кінестетичних, звукових і зоровербальних подразнень. Щоб надолужити таке відставання у психічному розвитку, необхідно на початковому етапі навчання скоригувати дійову форму мислення, аби перевести її на вищий рівень, коли практичні дії, повністю не зникаючи, перетворюються у виконавчі, керовані думкою і словом. Включаючись у практичну діяльність дитини, мовлення спроможне “зсередини” поступово перебудувати процес її мислення і перетворити практичну дію у складну за структурою розумову. Така розумова дія починає розгортатися на рівні узагальнення знань і здійснюватися за допомогою використання дедалі складніших способів оперування ними. Таким чином, можна стверджувати, що навчання рідній мові дітей із психофізичними порушеннями успішно здійснюється за умов спеціальної підготовки та послідовного формування словесних форм мислення на основі оперування практичними

діями, які поступово перетворюватимуться у виконавчі. Усвідомлення дитиною змістової сторони рідної мови сприяє корекції вторинних порушень, забезпечує розвиток психічних функцій і сфер особистості, соціально-психологічну реабілітацію та підготовку до інтеграції в суспільство. Навчання дітей рідній мові сприяє виникненню нових зв'язків між різними аналізаторами: мовнослуховим, мовноруховим, зоровим, кінестетичним, кожний з яких має бути достатньо розвинутим і готовим для взаємодії з іншими аналізаторами [5]. Мовна соціалізація дітей-інвалідів, як й повносправних дітей, є процесом набуття індивідами знань, цінностей, соціальних навичок і соціальної чуттєвості, що опосередкований мовними знаками та процесом мовленнєвого розвитку індивідів, а результатом мовленнєвої соціалізації виступають характеристики мовних особистостей: на когнітивному рівні – це рівень розвитку когнітивних процесів, котрі зумовлюють оволодіння навичками мовлення; на діяльній рівні – це рівень розвитку мовленнєвих навичок та умінь, що передбачає автоматизовані дії, які здійснюються з метою формування і формулювання думки засобами мови та здатність використовувати ці засоби у процесі мовленнєвої діяльності; енциклопедичний рівень, що припускає знання не лише слів, а й реального світу, який стоїть за словами; міжособистісний рівень виявляється у спілкуванні з іншими людьми у процесі комунікації, взаємодії, соціальної перцепції; соціальний рівень – це формування мовних знань, що слугують основою змін мовленнєвої діяльності людини за різних соціальних обставин; культурний рівень припускає відображення у мовленнєвій культурі рівня розвитку загальної культури особистості [7].

При успішній соціалізації осіб з порушеннями психофізичного розвитку (звісно, за умови досягнення ними мовних навичок та здобуття загальноосвітньої і професійної освіти) створюються передумови для працевлаштування. У наш час швидко розвиваються інформатика і телекомунікації, а тому, наприклад, у Західній Європі налічувалося 1,6 млн. незаповнених вакансій фахівців у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій [2]. Телеробота є новою формою зайнятості та використання трудових ресурсів, що набула поширення в результаті змін у виробництві на технологічній та організаційній основі і визначається як різновид трудової діяльності, яка виконується в місці, віддаленому від центрального офісу. Це стає можливим завдяки застосуванню телекомунікаційних технологій. Збільшується також чисельність

працівників високої кваліфікації, які володіють знаннями та навичками у галузі інформаційно-комп'ютерної технології та здійснюють трудову діяльність не в офісі наймача, а вдома, використовуючи при цьому високотехнологічне обладнання – комп'ютери, глобальні мережі, стільниковий зв'язок, електронну пошту, факс, модеми, спілкуються з роботодавцями віртуально, тобто за допомогою комп'ютера, факсу, телефону. Поширення електронного надомництва дозволяє не лише реалізувати цілі ергономіки – пристосування машини до людини, але й наближає роботу до людини, а не людину до роботи [2]. За даними журналу "ЮС Ньюс енд Уорлд Ріпорт", вже зараз 27 млн. людей можуть працювати вдома, а 1/3 всіх зареєстрованих фірм засновані на широкому використанні надомної праці [2]. Подібний розвиток організації праці в сучасному світі створює передумови для включення інвалідів у трудову діяльність та повнішому використанню їхніх здібностей. Дистанційна праця допоможе частково вирішити проблему реалізації можливості працевлаштування осіб з обмеженою працездатністю, що відповідає змісту статті 7 "Рекомендацій Міжнародної організації праці про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів", згідно з якою працюючі інваліди повинні користуватися рівністю можливостей у питаннях реального забезпечення їх роботою, збереження її, просування по службі, яка там, де це можливо, відповідає їх особистому вибору та індивідуальній відповідності їй" [8].

Висновки. У контексті становлення інформаційного суспільства мовна соціалізація набуває особливого значення. Завдяки їй повноцінними представниками суспільства стають особи з порушеннями психофізичного розвитку, рівень інтелектуального розвитку яких відповідає вимогам, що ставляться до повносправних. Звісно, це можливо, якщо рівень мовної соціалізації для повносправних і неповносправних буде однаковим і забезпечить формування єдиного освітнього простору для цих осіб у межах країни. Мовна соціалізація – це основна умова компенсації та реабілітації людей із психофізичними порушеннями, той необхідний фон, на якому виявляються і стають дієвими численні психологічні та соціальні фактори їхньої адаптації до умов життєдіяльності. Успішна соціалізація людей із зазначеними порушеннями сприятиме виникненню у них шансів стати конкурентоспроможними на ринку праці.

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Под редакцией Д.И. Фельдштейна / Л.И. Божович. – 2-е изд. – М.: Изд во "Институт

САМОПІДГОТОВКА УЧНІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

- практической психологии". – Воронеж: МОДЭК, 1997. – 352 с.
2. Зайцева О.Б. Глобализация и ее влияние на труд лиц с ограниченной трудоспособностью / О.Б. Зайцева. – Режим доступу: http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=7778496.
3. Інформаційне суспільство. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: "Наука", 1987. – 264 с.
5. Концептуальні підходи до мовної освіти учнів спеціальних шкіл. – Режим доступу: <http://www.logopediya.com.ua/logopedam-praktikam/150-2011-06-06-11-14-02>.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М.: Издательский центр "Академия", 2001. – 208 с.
7. Мовленнєва соціалізація дітей молодшого шкільного віку. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/951/94/>
8. Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_93089OON_finalniy_maket
9. Тимофеев В.П. Личность и языковая среда / В.П. Тимофеев. – Шадринск, 1971. – 121 с.
10. Функції мови у суспільстві. Інформаційна революція. Писемна традиція і суспільний розвиток. – Режим доступу: <http://webkonspekt.com/?room=profile&id=418&labelid=2534>.
11. Языковая социализация. – Режим доступу: <http://sociolinguistics.academic.ru>

Стаття надійшла до редакції 21.03.2014

УДК 371.386:371.2

Ганна Іваночко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури
Леся Грабинська, викладач кафедри світової літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Даріуш Сенкевич, здобувач Академії Полонійної в м. Ченстохові, Польща

САМОПІДГОТОВКА УЧНІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розвиток в учнів здібностей до самоосвіти є одним із важливих завдань школи, що допомагає в успішному навчанні без участі вчителя. Ефективне навчання відіграє важливу роль у сучасній навчальній концепції. Такий процес охоплює самостійну роботу молоді, де відсутнє подання навчального матеріалу, а навчання базується на пошуку різних джерел інформації та використання їх у пізнавальному процесі.

Ключові слова: метод, дидактичний процес, самоосвіта, домашнє завдання.

Літ. 14.

Hanna Ivanochko, Ph.D. (Philology) Docent of World Literature Department

Lesya Hrabynska, Lecturer of World Literature Department

Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

Dariusz Senkevych, Applicant of Academy Poloniyna Chencstochova, Poland

STUDENTS' SELF-TRAINING IN THE LEARNING PROCESS

Development of students' abilities for self-training is one of the most important tasks of school; it helps to study successfully without teacher. Effective studying has an important role in the modern teaching concept. This process includes independent work of students without presentation of educational material, studying is based on search of different sources of information and using it in cognitive process.

Keywords: method, didactic process, self-education, homework.

SAMOKSZTAICENIE UCZNIÓW W PROCESIE DYDAKTYCZNYM

Jednym z ważnych zadań szkoły jest rozwinięcie w uczniów zdolności samokształcenia, wyrażającej się w efektywnym uczeniu się bez pomocy nauczyciela. Rozwinięta umiejętność efektywnego uczenia się stanowi jeden z podstawowych składników współczesnej koncepcji wykształcenia ogólnego. Proces dydaktyczno-wychowawczy w szkole realizującej założenia edukacji permanentnej polegać ma na sterowaniu samodzielną pracą młodzieży. Istotą tego procesu powinno być nie podawanie wiadomości, lecz nauczanie sposobów ich uzyskiwania poprzez różne źródła informacji, oraz wykorzystywanie ich w procesie poznawczym.

Słowa kluczowe: metoda, proces dydaktyczny, samokształcenie, zadanie domowe.

Praca ucznia w domu jest zupełnie innym rodzajem pracy niż w klasie. Dziecko wykonuje ją w domu samodzielnie, bez kompetentnej rady i pomocy, jaką ma zagwarantowaną w szkole. Praca domowa uczy samodzielności, odpowiedzialności i wdraża do samokształcenia i systematyczności. Ma ogromne

znaczenie dla rozwoju ucznia, więc nie może być pominięta lub lekceważona. Stąd też tak ważna jest umiejętność odrabiania pracy domowej i to, by uczeń umiał się uczyć.

Praca domowa z języka polskiego spełnia wiele zadań: kształtuje i doskonali umiejętność sprawnego i poprawnego wypowiedzania się w mowie i piśmie,